

УДК 81'255.4

Н. М. Рудницька,
кандидат філологічних наук, доцент
(Луганський державний інститут культури і мистецтв)

ЧИННИКИ ПРАГМАТИЧНОЇ АДАПТАЦІЇ ПЕРЕКЛАДУ СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКОГО ТВОРУ СУЧАСНОЮ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

На основі перекладознавчого порівняльного аналізу середньоанглійського твору ("Кентерберійські оповіді" Дж. Чосера) та перекладів сучасними мовами (англійською, німецькою, російською та українською) виявлено чинники прагматичної адаптації сучасного перекладу давнього твору. Проаналізовано вплив цих чинників на переклад; пропонуються рекомендації щодо виконання перекладу.

Прагматичному аспекту перекладу приділяли увагу Л. С. Бархударов [1], А. Д. Швейцер [2], Г. Єгер [3], Ю. Найда [4] та інші, адже при оцінюванні якості перекладу найважливішим показником служить зазвичай досягнення прагматичної мети [5: 152]. Еквівалентний переклад часто буває прагматично неадекватним, якщо рецептор перекладу належить до іншого мовного колективу, іншої культури та епохи. Щоб виявити конкретні чинники прагматичної адаптації сучасного перекладу середньоанглійського твору було проаналізовано переклади "Кентерберійських оповідей" сучасною англійською [6; 7; 8; 9], німецькою [10; 11; 12; 13], російською [14] та українською [15] мовами. Прагматична адаптація має на меті забезпечити адекватне сприйняття повідомлення рецепторами, і її необхідність виникає через відсутність у читачів перекладу фонових знань, необхідних для розуміння фактів, зрозумілих для читачів оригіналу. Велика часова дистанція між створенням оригіналу й виконанням його перекладу значно звеличує різницю у фонових знаннях читачів оригіналу й перекладу. Так, навіть у межах однієї країни дистанція в шість віків (а саме шість віків відділяють нас від часу написання "Кентерберійських оповідей") призводить до необхідності додавання різносторонніх коментарів та пояснень до оригінального тексту для його адекватного сприйняття сучасним англомовним читачем. Аналіз чинників прагматичної адаптації сучасного перекладу давнього твору і є метою цієї статті.

Існує декілька підходів до вирішення цієї проблеми. По-перше, є видання "Кентерберійських оповідей" в оригіналі, де всі елементи, складні для сприйняття сучасним читачем або незрозумілі йому, пояснюються у виносках [16; 17; 18]. Цей варіант, утім, видається не найкращим, адже загальновідомим є факт, що, звертаючись до виносок і приміток, читач перериває процес читання, і це негативно впливає на весь процес сприйняття твору.

Такої думки дотримуються багато редакторів, тому вони віддають перевагу коментарям, що додаються до оригінального тексту [19]. Ознайомлення з такими коментарями перед початком читання значно полегшує процес сприйняття оригінального твору. Крім того, деякі редактори вважають за необхідне як надання загальних коментарів щодо особливостей мови періоду й авторського стилю, так і введення до тексту приміток з поясненням окремих лексичних та граматичних одиниць. Так, видання за редакцією А. Полларда (A. Pollard) комбінує "Загальний вступ", що передує тексту самих оповідей, і примітки наприкінці книги. Цікаво, що ці примітки містять не лише тлумачення окремих слів і словосполучень, власних назв тощо, але й докладний аналіз образів твору, що включає всю інформацію, яку автор надає про своїх героїв у "Загальному пролозі" і протягом усієї оповіді, а також портрети прочан [20]. Так само Р. Морріс (R. Morris) короткі виноски, що наводяться знизу кожної сторінки, комбінує з більш поширеними примітками та списком власних назв наприкінці книги [21].

Порівняно з сучасними британськими читачами, читачі інших країн знаходяться в іще менш вигідному становищі, адже вони володіють ще меншою кількістю інформації про тогочасне англійське суспільство.

Проаналізувавши видання "Кентерберійських оповідей" а) в оригіналі з додаванням різного роду приміток, пояснень та коментарів; б) у перекладі сучасною англійською, німецькою, російською та українською мовами, та працюючи над власним перекладом, ми дійшли висновку, що для виконання прагматично адекватного перекладу "Кентерберійських оповідей" необхідно враховувати, принаймні, сім чинників. По-перше, це особливості суспільного устрою Англії XIV століття та історико-політичні умови періоду. Лише маючи інформацію такого роду можна повністю зрозуміти та адекватно передати в перекладі історичні суспільно-політичні реалії, прим.: *Outridere – who rode the country* [22], *inspector of the monastery estates* [8], *estate-steward* [6], *Landaufseher* [23], *Gutsinspektor* [12], *Reiter vor dem Herrn* [11], *нив доглядач* [15], *монастырский ревизор* [14].

Знання історико-політичних умов періоду необхідне також для розуміння такої особливості оригіналу, як висока частотність використання запозичень з романських мов. Такі запозичення складають 51,8% усього лексику Дж. Чосера [24: 135], але їхнє використання не є стилістично мотивованим, а спричинене мовною ситуацією в тогочасній Англії, тому відтворюються в перекладі нейтральною лексикою.

Другий чинник – це більший ступінь прояву впливу релігії на різні сфери життя середньовічного суспільства порівняно з сучасним. Ця особливість має вирішальне значення при перекладі а) для передачі смислової ємності "Кентерберійських оповідей"; б) прихованих цитат з Біблії та іншої духовної літератури; в) імен католицьких святих; г) натяків на факти й події, пов'язані з християнством, що були загальновідомими в англійському суспільстві за часів Чосера.

Смислова ємність "Кентерберійських оповідей" є багатоплановою, але основним компонентом є те, що всі окремі оповіді з "Кентерберійських" можна розглядати як моральні алегорії – ілюстрації теоретичного тракту, роль якого виконує "Розповідь Священника" (проповідь). Ця розповідь відсутня в російському перекладі І. Кашкіна та О. Румера, так само як і "Розповідь Абатиси", що є майстерно обробленим переказом історії про диво Святої Диви – історії, популярної в Англії XIV століття [19: 233]. Відсутність цих двох оповідей у перекладі І. Кашкіна та О. Румера є, цілком ймовірно, наслідком прагматичної адаптації перекладу. Річ у тому, що вперше його було опубліковано в 30-ті роки XX століття в Радянському Союзі, і в тогочасному радянському суспільстві важко навіть уявити публікацію твору, у якому б релігійним принципам та поняттям надавалося б такого значення, як в оригінальному творі Дж. Чосера. Крім того, "Розповідь Абатиси" є сповненою водночас сентиментальності і кричущого антисемітизму. Той факт, що її розповідає саме Абатиса, також можна трактувати по-різному. Це може бути критикою духовенства взагалі на прикладі духовної особи, що своєю оповіддю викликає ніжність та співчуття до маленького хлопчика та ненависть до всього єврейського народу. Але більш імовірно те, що Чосер як представник середньовічного європейського суспільства також поділяв стереотипне уявлення про єврейський народ як такий, що згубив Ісуса [19: 233].

Сучасне перекладознавство визнає можливість, а інколи навіть необхідність існування перекладів неповних і оброблених для загальнодоступності [5: 47]. Але якщо йдеться про переклад, що претендує називатися повним і адекватним, нам видається необхідним уникати вилучення частин оригіналу. Водночас, такі частини "Кентерберійських оповідей", як, наприклад, "Розповідь Абатиси", мають супроводжуватися відповідним коментарем перекладача заради уникнення неправильного розуміння сучасним читачем їх особливостей (причини наявності сентиментальності та антисемітизму в межах однієї оповіді тощо).

Більша релігійність середньовічного суспільства порівняно із сучасним має також значення для перекладу прихованих цитат з Біблії та іншої духовної літератури. Так, пролог до "Розповіді Абатиси" весь складається з фраз, що взяті з псалмів та літургії Святої Диви [19: 242]. Першим читачам Чосера останні були, звісно, знайомі, тому цей пролог із самого початку налаштував їх відповідно. Читач сучасного перекладу потребує в такому випадку допомоги, натяку: перекладач має, принаймні, відтворити в перекладі прологу ритмомелодіку й патетику, характерні для псалмів в українських перекладах [24: 173].

Пролог до "Розповіді Другої Монахині" починається з чотирьох віршів, присвячених ліні. Сучасному пересічному читачеві навряд чи відомо, що такий вступ був звичайним у монастирській літературі, оскільки лінь вважалася одним із семи смертних гріхів, а бездіяльне життя найбільш сприятливим для появи останніх [19: 310]. На відміну від релігійної точки зору, у світській літературі цього періоду лінь вважалася невід'ємною складовою вишуканого кохання [19: 310], а Пані Лінь охороняє ворота Саду Кохання в "Романі про Розу" ("*Roman de la Rose*") Гійома де Лорріса (Guillaume de Lorris). Найімовірніше, що саме ці ворота Чосер має на увазі на початку "Пролога Другої Монахині":

"The minister and the norice unto vices, /Which that men clepe in Englissh ydelnesse, / That porter of the **gate is of delices...**" [16: 481], тобто "Служанка й нянька гріхів, / Яка англійською зветься "лінь", / Той страж **воріт до чуттєвої насолоди...**". Звісно, сучасному читачеві з контексту навряд чи зрозуміло, що за "ворота" маються на увазі, адже навіть професійні перекладачі подекуди неправильно інтерпретують цей фрагмент: "Пестунья всех грехов – ее народ / То называет Праздностью, то Ленью – /Всех смертных к **адовым вратам** ведет..." [14: 469].

Тому необхідним видається введення до тексту перекладу пояснення, що включало б зауваження і з точки зору релігії, і світської літератури, адже автор поєднав їх і вклав у уста своєї героїні – черниці. Наприклад, ми пропонуємо такий варіант перекладу: "А лінь – служанка й нянька всіх гріхів – / Ворота в Сад Кохання відкриває..."¹ (у примітці: "У середньовічній релігійній літературі лінь розглядалася як один із семи смертних гріхів, а бездіяльне життя як найбільш сприятливе для появи останніх; водночас у світській літературі цього періоду лінь уважалася невід'ємною складовою вишуканого кохання").

При передачі імен католицьких святих необхідність прагматичної адаптації виникає лише тоді, коли інформація, яку автор намагався передати своїм читачам-сучасникам, є недоступною пересічному сучасному читачеві. У такому випадку необхідним є введення цієї інформації до тексту перекладу, наприклад: *Cristophre* – "*Христофор – святий, мисливців захисник*" [15: 125]; *Austyn* – "*блаженний Августин*" [15: 126].

У "Кентерберійських оповідях" міститься чимало посилань та натяків на факти й події, пов'язані з

християнством. Ці факти, події та особи, пов'язані з ними, описані в Біблії або були загальновідомими в англійському суспільстві за часів Чосера. У сучасному суспільстві така інформація не є поширеною так само широко, тому виникає необхідність прагматичної адаптації. Так, у "Загальному Пролозі" Чосер пише про Продавця індульгенцій:

"He seyde he hadde a gobet of the seyl / That Seint Peter hadde, whan that he wente / Upon the see, til **Jhesu Crist hym hente**" [16: 22], тобто "Він казав, що мав шматок паруса, / Що був у Святого Петра, коли той шов / По морю, до того, як **Ісус Христос його схопив**". Остання частина речення звучить сьогодні дивно. Але Чосер має на увазі диво, що описується в Євангелії від Матвія (14: 29-31): "І вилізши із човна, Петро пішов по воді до Ісуса. Але, бачачи велику бурю, злякався, і зачав потопати, і скричав: "Рятуй мене, Господи!"... І зараз **Ісус простяг руку і схопив його**..." [25: 22]. Отже, перекладаючи максимально близько до оригіналу, не обійтися без примітки з поясненням. З іншого боку, автор надає детальну інформацію про парус і подію, з ним пов'язану. Але ця інформація не є ключовою; важливим у цьому фрагменті є факт, що Продавець індульгенцій продавав так звані "реліквії":

"... he hadde a **pilwe-beer**, /Which that he seyde was **Oure Lady veyl**. /He seyde he hadde a **gobet of the seyl / That Seint Peter hadde**... /He hadde a **croys of latoun ful of stones**, /And in a **glas** he hadde **piggis bones**" [16: 22] ("він мав пошивку, / Яка, як він казав, була серпанком Богоматері. / Він казав, що мав шматок паруса, / Що був у Святого Петра (...) / В нього був латунний хрест з камінням, / І у склі (раці) свинячі кістки").

Як відомо, в певних випадках прагматична адаптація полягає у вилученні окремих деталей, невідомих рецепторові перекладу, адже так можна досягти адекватного розуміння повідомлення рецептором перекладу [5: 142]. Саме таким способом чинить, наприклад, Є. Крижівич, вилучаючи подробиці стосовно паруса Св. Петра: "...Аж по зав'язку повний був мішок / Свинячих і баранячих кісток, / Була там богородиці хустина / (Чи пошивки з подушки половина), / **Шмат паруса апостола Петра / Був там також між іншого добра**, / Латунний хрест у простих камінцях, / З господньої труни іржавий цвях..." [15: 127].

І. Кашкін взагалі вилучає все, що стосується цієї "реліквії", замінюючи її на іншу, краще знайому читачській аудиторії, на яку він орієнтується: "В своем мешке хранил чудесный плат / Пречистой девы и **клочок холстины / От савана преславных кончины**. / Еще был крест в цветных камнях-стекляшках, / Была в мешке и поросычья ляжка..." [14: 47].

Третім із чинників, які необхідно враховувати для виконання прагматично адекватного перекладу "Кентерберійських оповідей", є значення класичної спадщини для культури середньовічної Європи і ступінь ознайомленості з класичною спадщиною першої читачької аудиторії Дж. Чосера. Звісно, сучасний український читач володіє певною кількістю інформації з класичної історії, міфології, літератури тощо, тому необхідність прагматичної адаптації не виникає кожного разу, коли в оригіналі згадується ім'я чи подія з античності. Але ступінь ознайомленості з класичною спадщиною сучасного українського читача навряд чи є такою ж високою, як у перших читачів Чосера. Тому прагматичній адаптації підлягають ті елементи оригіналу, які можуть бути незрозумілими для рецептора сучасного перекладу. Наприклад, у "Розповіді Лицаря" герой описує храм Марса, де на стінах: "Depeynted was the slaughtre of **Julius**, / Of grete **Nero**, and of **Antonious**..." [16: 41]. Ми перекладаємо це як "...Зображено, як **Цезаря** вбивають, / **Антонія й Нерона**", тобто замінюємо "**Julius**" ("Юлій") на "**Цезар**". Ми вважаємо, що при перекладі цього фрагмента немає потреби в подальшій прагматичній адаптації, оскільки для адекватного розуміння цього контексту знання характеристик цих історичних постатей або фактів їх біографій не є необхідним. Згадуючи ці імена, Чосер лише хоче наголосити, що доля навіть видатних особистостей вирішується богами:

"Depeynted was the slaughtre of Julius, / Of grete Nero, and of Antonious – / Al be that thilke tyme they were unborn, / Yet was hir deth depeynted ther-biforn / By manasyng of Mars, right by figure" [16: 41], тобто "Зображено було вбивство Юлія, / Великого Нерона, і Антонія – / Вони ще не народилися, / А смерть їх вже було обрано / За рішенням Марса, відповідно до гороскопу". Тому ми пропонуємо такий варіант перекладу українською мовою: "Зображено, як **Цезаря** вбивають, / **Антонія й Нерона**. На той час / **Кінець жорстокий вже призначив Марс**, / **І зорі їхні так на небі стали**..."

Аналіз процесу перекладу середньоанглійського художнього твору сучасними мовами дозволяє виділити такі чинники прагматичної адаптації перекладу:

- 1) особливості суспільного устрою Англії XIV ст. та історико-політичні умови періоду;
- 2) більш явний прояв впливу релігії на різні сфери життя середньовічного суспільства порівняно з сучасним;
- 3) значення класичної спадщини для культури середньовічної Європи і ступінь ознайомленості з класичною спадщиною першої читачької аудиторії Дж. Чосера.

Крім того, важливими чинниками прагматичної адаптації перекладу середньоанглійського художнього твору видаються: а) необізнаність сучасного пересічного читача з популярними в Англії XIV століття літературними творами й витворами мистецтва; б) особливості матеріальної культури середньовічної Англії; в) розбіжності в об'єктивних відомостях про навколишній світ у перших

читачів твору минулого та читачів сучасного перекладу; г) типові для перших і останніх побутові ситуації, що значно різняться між собою. Дослідження впливу саме цих факторів на прагматичну адаптацію перекладу старого твору видається перспективним напрямком подальшого дослідження проблематики перекладу історично віддалених творів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории переводов. – М.: Междун. отношения, 1975. – 239 с.
2. Швейцер А. Д. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты. – М.: Наука, 1988. – 275 с.
3. Jager G. Translation und Translationlinguistik. – Halle: VEB Max-Niemeyer, 1975. – 213 S.
4. Nida E. A., Reyburn W. D. Meaning across Culture. – New York: Maryknoll, 1981. – 186 p.
5. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Курс лекций. – М.: ЭТС, 2000. – 192 с.
6. Chaucer G. The Canterbury Tales. Translated into modern English prose by David Wright. – London: Barrie & Rockliff, 1964. – 299 p.
7. Chaucer's Canterbury Tales. An Interlinear Translation by Vincent F. Hopper. – Woodbury, NY, 1970. – 530 p.
8. The Canterbury Tales by Geoffrye Chaucer. Selected, edited and translated by A. Kent Hieatt and Constance Hieatt. – NY: Bantam Books, 1982. – 423 p.
9. Chaucer G. The Canterbury Tales. /A verse translation by David Wright. – Oxford Univ. Press, Oxford, NY, 1991. – 482 p.
10. Chaucer G. Die Canterbury Tales. Vollständige Ausgabe in der Übertragung von Adolf von Düring, 1883-86, bearbeitet und eingeleitet von Lambert Hoevel. – München: Winkler Verlag, 1976. – 659 S.
11. Chaucer G. Die Canterbury-Erzählungen. Aus dem Englischen übertragen von Martin Lehnert. – Frankfurt am Main: Insel Verlag, 1987. – 789 S.
12. Chaucer G. Die Canterbury-Erzählungen. Mittelenglisch und Deutsch // In deutsche Prosa übertragen von Fritz Kemmler. – Goldman Verlag, München, 1989. 3 Bnd.
13. Chaucer G. The Canterbury Tales. Die Canterbury – Erzählungen Mittelenglisch – Deutsch / Ub. und erläutert von Heinz Bergner, Waltrand Bottcher u.a. – Philipp Reclam Jun., Stuttgart, 1996. – 565 с.
14. Чосер Дж. Кентерберийские рассказы. Перевод И. Кашкина, О. Румера. – М.: Правда, 1988. – 560 с.
15. Чосер, Дж. 3 "Кентерберійських оповідей". Пролог. Розповідь мірошника. Пер. Є. Крижевича // Всесвіт, 1978. – № 5. – С. 112-143.
16. Chaucer G. Canterbury Tales // The Complete Poetry and Prose of Geoffrey Chaucer. – Holt, Rinehart and Winston, St. Louis, Missouri. – P. 1-398.
17. Chaucer G. The Canterbury Tales / Ed. by A. C. Cawley – David Campbell Publishers Ltd., London. – 1992. – 612 p.
18. Chaucer G. Poetical Works of Geoffrey Chaucer. A new text with illustrative notes by Thomas Wright. – NY: Hurst & Co. Publishers, 1900. – 631 p.
19. Burrell, Arthur. Introduction // Chaucer G. The Canterbury Tales. For modern reader prepared and ed. by Arthur Burrell. – London – Toronto – NY: J.M. Dent & Sons, 1923. – P. I-XV.
20. Pollard, Alfred W. Notes. The Knight // Chaucer G. Canterbury Tales. The prologue. Ed. with introduction and notes by Alfred W. Pollard. – London: Macmillan & Co., 1929. – P. 32-35.
21. Chaucer G. The prologue, the knight's tale, the nonne preestes tale from the Canterbury tales. Ed. by R.R.Morris. – Oxford, 1897. – 256 p.
22. Chaucer G. The Canterbury Tales. Transl. into Modern English by N. Coghill. – Harmondsworth, London. – 1977. – 343 p.
23. Chaucer G. Die Canterbury Tales. Übersetzt von Detlef Droese. – Manesse Verlag, Switzerland. – 567 S.
24. Burnley W. F. A Guide to Chaucer's Language. – The Macmillan Press Ltd., London, 1983. – 264 p.
25. Коптілов В. Теорія і практика перекладу: Навч. посіб. – К.: Юніверс, 2003. – 280 с.
26. Новый Заповіт / Пер. з грецьк. – The British and Foreign Bible Society, Wheaton, 1991. – 296 p.

Матеріал надійшов до редакції 17.11. 2008 р.

Рудницька Н. Н. Факторы прагматической адаптации перевода среднеанглийского произведения на современный украинский язык.

Виявлені найбільш значимі фактори прагматическої адаптації перекладу произведения литературы Англии XIVст., проанализировано их влияние на перевод, а также прагматически адекватные варианты перевода.

Rudnytska N. M. Factors of Pragmatic Adaptation of a Middle English Text Translation into the Modern Ukrainian Language.

There have been revealed the most significant factors of pragmatic adaptation of a 14th century Middle English literary text. The influence of these factors onto the translation has been analysed, as well as pragmatically adequate variants of translation.